

Растко Петровић

Путник без сенке и други заплети

Лета 1920. године изврсно сам провео своје време; многе сам ствари дознао о којима ни слутити нисам могао раније. Једног дана допрех лепо до вароши К., једне безличне паланке, и што сам могао брже погодим лаке двоколице које ће ме извести до чувеног манастира Св. Јована, што се налазио на петнаест до шеснаест километара одавде. Имао сам неко безгранично очекивање да ћу тамо наћи чуда. Прво, архитектонски црква је морала бити од најинтересантнијих: већ је бизантијска уравнотеженост била сломљена на њој, да би се само неколико година доцније дошло до грачаничке разбукталости. То је била издужена увис коцка у чија су четири рогља просто дубоко усађене мале куполе – зарубљене, да је коцка остајала коцка и њену спољашност није кварило оно центрично кубе. Затим фреске ове цркве сматране су као најдивније, ако се не рачунају оне из Каленића, охридске околине и још неке које се само са овим могу мерити. Такође је природа морала бити јединствена, а и људи што ме ове године јако занимаху.

У цркви остадох два до три дана и време је било пролазило до смркавања, када сам настављао своје забављање у селу. Кључеви црквени стајали су код мене, а добио сам их од сеоског кмета пошто је старешина манастира долазио овамо само празницима, те је исте кључеве остављао општини. За све време мог бављења ни у ком случају нисам могао видети игумана. Ово ми нимало није сметало; напротив, радовао сам се да ћу радити у спокојству. Али сељаци ми рекоше још први дан да игуман има одскора једног вола који је право чудо за ову околину: нарочитом ознаком коју је носио на грудима. Во је био сасвим беле длаке, а само је та ознака била црна облика задивљујућег. Ово сам сматрао најдосаднијом случајношћу, док ме је судбина самог свештеника много више занимала. Док су још Турци владали новом Србијом, догађало се да, чим би се игуман манастирски мало удаљио од манастира и села, није се више никако ни враћао, и његов су леш налазили измрцварен у некој јарузи или џбуну. Народ је био изван себе од срџбе и бола. Када је последњи такав калуђер погинуо, окупе се кметови околних села у родитељски дом убијенога и реше да, у инат свему, запопе његовог јединог брата: четрнаестогодишњег дерана, који није умео ни да чита, ни да пише, који је тек почео да ради земљу. Мајка се није усуђивала скоро да кука за погинулим, ишла је као помахнитала од страха. То би нови игуман, а кметови одредише на смену по неколико делија који ће га стално пратити и чувати га више као симбол него као човека. Колико је ко знао од сељака молитава поучавао га је бодро. Тако се догађало да су у свој овој околини вршене верске мистерије исто онако примитивно као за првог хришћанства, и све у стрепњи непрестаној. Рекоше ми да се дечак нимало није радовао своме новом положају; за прву зиму осуши се у паници као стабљика, јер да би исповедио неког самртника требало му је негде ићи по снегу читаву ноћ. Смејали смо се много на ту причу уз наздрављање ћилибарском ракијом. Гледао сам те људе онако измучене, миле, добре, скрушене а отпорне као испуцале жиле што се по целој њиви пружају испод оранице. Кад сам, дакле, навршио два-три дана, пођем истим кочијама натраг вароши К.-у. Од ветра ме је зуб ужасно болео; с једне и с друге стране ширила су се тако дивна поља да не могу испричати: и поред све муке имао сам необично задовољство, посматрајући их, и мир сам имао. Онај што је седео крај мене, кочијаш, заустави намах кола и показа ми држаљом од бича на неког сељака што је заоравао мало даље од друма, одевеног у сасвим сељачко одело, само са поповском читом на глави.

– Ено оно је баш игуман Св. Јована, – рече ми човек.

Разуме се, сиђох; и, прилазећи му, пољубих га у руку што је мирисала на мокру земљу. Био је у педесетим годинама, сувоњав, мали, ретке браде; хладно и као са неке висине разговарао је са мном. Онда сам мислио да је то зато што је хтео да надокнади недостатак свештеничког одела; сада друкчије мислим. Вређала ме је његова отуђеност, те сам му и сам одговарао на сличан начин. Онда сам дознао да је и сад немогуће да видим онога вола кога је послао својим стричевићима да га пусте на своју јуницу; значи да је то, у ствари, био бик. Поп први рече да је то обична случајност, – мени је изгледало да он то само из гордости вели, а да стварно верује у чудо, – ипак ми исприча о свему што је чуо односно тога.

Ствар се показала све занимљивијом. Прикупивши све што се могло, онде на лицу места, после по библиотекама и којегде, реших да вам испричам ову причу.

Стевана Немање најмлађи син, Растко, одбегао је од родитеља када је имао седамнаест година. Прибегне у Свету Гору и тамо га у манастиру Ватопеду покалуђере, одузму му име Растко, а надену му име Сава. Први дан сунчан кад би, док се шетао по врту и имао на уснама осмех најнепобеднијег младца, ево се за њим сакупи мноштво младих монаха и пратећи га у стопу посматраху земљу за њим. Говорили су и газили тихо да га не отргну од мисли које су, према ономе што су сад опазили, морале бити узвишене и величанствене. Јавише светим старцима који им се придружише и корачаше пуни дивљења. Без сваке сумње да је Немањић био муж богом избрани. Зовнуше га тихо по имену, овај се осврте и виде сам својим очима чудо за које дотле није знао. Његово мршаво, високо тело није пружало никакву сенку по земљи, као да су га сунчеви зраци пробијали, једино је тамо падала сен једнога срца и великих дебелих крила. Несвесно осврте главу рамену, али крила која су бацала ону сенку не виде. Сада се бојао себе или некога другог себе кога не зна. Значи, он није онај обични Растко Немањић. Како је отишао од родитељске куће, ево пођоше за њим по тлу два крила и једно срце. И као у распорене звери која је још жива, сенка се она ширила и скупљала. Оде у густу пошумљени кут врта; као старијем од себе приђоше му старци на исповест.

Отац му дође после неколико година; збацио је са себе био панцир и шлем а навукао монашку хаљину. На раменима, на плећима, на прсима још су стајали жуљеви од тешког гвожђа, и кад се крстио, одлучно је дизао руку као да потезе мач. Хтеде загрлити сина као чедо, али видећи како је означен, целива га само у руку монашки, па крупним срдитим корацима се удаљи. Али доцније се међу њима задену пријатељство; тада прегнуше да подигну заједнички Хилендар. Сава је био мудар, он је и неимарске ствари знао добро као прави зидар. Увек се налазио близу њих, зидара, надгледао је и заповедао. Тако једном примети да двојица журно иза њега зидају дебели зид иако овоме још није било време.

На њиховим рукама играла је сенка његовог срца, на њиховим плећима његових крила. У тренутку прозрео им је намеру, па пун срцбе стаде их корити. Људи падоше ницице у сузама, признаше да их је отац његов Симеон, Немања, наговорио да сенку синовљеву узидају. Сава увиде да отац, у превеликој родитељској љубави, и са небом се бори. Оде у ћелију очеву, тамо се Симеон прострт по тлу са главом међ рукама пред иконама молио. Чујући синовљеве кораке, устаде блед, прав, узе га за руку и поведе дугим ходницима напоље. Како изиђоше на осунчане стазе, погледа у сенку Савину и, видећи је читаву, задрхта, баци се поново по тлу, у молитви.

Отац умре. Негде далеко на северу браћа се посвадише око престола, ратови и буне настадоше. Немањић онда замоли за благослов од свих отаца светогорских; узе тело родитељско што се већ било посветило и пође у завичај. Тада су Западњаци засновали у Бизансу Латинско царство; на место патријарха дође Млечанин Тома Морозини; и самом Св. Гором завладаше. На путу га сусретаху хајдуци, па чете Бугара и Латина, и долазио је у

попаљена села, међу гладне бегунце, па је долазио међу болеснике што су за дан издисали и на све је спуштао своју најчудноватију сенку. Пуштали су га да прође после много мучења, а он је плакао тешке сузе, иако јак, и млад, немоћан да икоме помогне, приморан да мољака и за себе. Једва стиже у Хвосно, где га дочекаше браћа Вукан и Стеван са монасима, са властелом, са многим народом, жељни да га виде и да приме у руке тело које им доноси. Црне куће подигнуте од брвана и камени домови тресли су се од химни, псалми, опела. Дим се измирне дизао у облацима. Трећи или четврти дан, док се припремало да се пође даље свечевој задужбини Студеници, где ће светац бити сахрањен, Сава виде необично лепу и здраву жену која је живела од тога што је легала са свим људима који су то хтели, – а за плату што су јој давали. Сава је онда имао тридесет и три године, необично велики, јак као негда његов отац у тим годинама. Пун тихе горчине и љубави за себе и за све остало што га окружује! Жена му се необично свидела и, знајући да му је бог не забрањује, оде к њој. Жена се свуче, свуче се и он, па с њом леже као муж. Кроз отворено окно, с којег је спуштен био капак, сунце је из врта бацало свој млаз на младе створове; како је Немањић био над њом, сенка му је почивала на жени, на њеном голом телу. Кад устаде да пође, запањен примети да је ова као приљубљена остала на њој, али само срце; још су му једино сени крила остале. Жена је плакала у очајању тужећи се да је такву ниједан човек више неће хтети; викала је: "Узми своје срце, узми своје срце и иди". Са осмехом калуђер се лагано облачио и посматрао је, па је знао да онако безвољно како је пошло тако је и отишло, да га неће више вратити; остави новаца што је имао, напусти дом те жене.

Ево шта је затим настало. Као раније примала је људе, али чим је који дошао, била би од њега оплођена, затруднела би, те је девет месеци остајала сама све до порођаја. Породивши се, остајући увек мађијски лепа, да су је сви људи желели, давала се првome који је хтео и опет би затруднела. И тако стално рађала је децу док није, потрошивши све богатство које је раније онаквим животом стекла, потпуно се истрошила. Скоро на улици је остала са много деце и није знала шта још може учинити. У таквој незгоди стаде тражити неког човека, – не који би био гладан њеног тела, – него оца, поочима сирочади што их је изродила, онако под оним знаком. Таквога заиста и нађе па, кад прву ноћ приђе јој, пређе сенка срца са ње на њега. Одсад се та слика пренашала при сваком сусрету човека и жене с једнога на друго, и како су се људи врло мешали између себе, варали се с часа на час, то је срце брзо излазило од супружника једног дома и одлазило међ супружнике другог огњишта, а да они не појме да је то знак њиног неверства. Изненађивало се чељаде добивши га, изненађивало се видећи га да прелази на његовог друга, изненађивало се кад би га сасвим нестало. За неколико година оптрча оно многе земље са севера на југ и са истока на запад, враћајући се често у исте крајеве.

У том чудном путовању наиђе срце-сенка на једног властелина и приону му за прси. То је био млад, снажан властелин који је имао младу жену, и био врло mudar. Зачуди се ономе што му се догоди те запита многе учене калуђере, а и сам стаде лупати главу. Размишљајући тако, сети се нечега. (Волео је много коње, његове су штале биле препуне најдивнијих из свих крајева света). Па, пошто је то био силник и необуздан услед младости, радо је ишао понекад каквој младој себарки и облежавао је. Опази зато брзо да оно што је он носио на својим грудима, носи сад себарка на својим и чуђењу му не би краја. Али ево ова ждребица имајући свога ждребца, измученог радом али младог и још гипког себра, предаде њему у парењу оно што је нешто раније сама добила. Властелин идући увек за својом мишљу поведе истог човека собом у лов, и кад погоди стрелом утву над језером и паде утва незграпно на воду, оставши убијена на њој, не пусти сокола да му је извуче него нареди себру пратиоцу да се свуче и заплива по њу – не би ли својим очима потврдио оно што му је мисао наметала. Сељанин одви пас, збаци кафтан, рубину и ногавице, па, стресајући се од свежине и млатарајући рукама, закорача кроз таласе, нагињући се унапред као чун. Властелин је био ту,

стрелом скидао балегу са обуће, само с леђа је видео пливача, а певушио је једну песму што ју је смислила стара Немањићка:

Расти ми, Растко мој, до греде,
Твоје ми очи више него Стевино благо вреде!

Тек кад се враћао онај с утвом, низ коју се блатњава и крвава вода сливала, виде му на прсима познато срце а мало више горе на рамену, већ како је морало бити – стављали им, да их лакше пронађу у случају бекства или отмице, – себарски жиг. Властелин је видео то, и сада му је већ било све јасно! Преко те слике, што су је заједнички понели, имао је везе неке и са овим жигом што су га звали срамним.

– Шта ти је море то? – упита сељака показујући прстом.

– Рекло би се, господине, да је велика модрица, тако грдна, грдна да би од оволиког убоја и бик погинуо, а оно се нисам позледио. Није, ваљда, пришт, нити могу замислити шта је; можда знак од бога, ваљда ће нека војна настати. – Одговарао је сељак и ноктом је гребуцкао кожу: као да је нека скрама што је може свући.

Властелин је бацао дроб соколима и тетребовима и забављао се њиховим прождрљивим бесом. Он се засмеја и почињући из веселе навике говор псовком – доста звучном – рече младићу:

– На псу рана, на псу и зарасла, знај да је ноктом нећеш залечити!

Тако измењавши неколико пријатељстава и спремајући се да продуже лов, заповеди му властелин да одсад он буде тај што ће му јутром спремати купатило и, улазећи при том неколико пута у воду, ценити да ли је ова довољно врућа; то је била велика срећа, јер такав себар није морао јурити више за плугом по дубрави. Властелин је удесио све да види шта ће са срцем бити. И сада му је било јасно све. Другим је очима проматрао земљу, брда, реке, ливаде; љубав мушку осећао је према свему, широку, истинску љубав. Кад би посматрао како јаз наводњава садове купуса, очи му се наводњавале и хтео би певати песму којој није налазио речи. Одлазио је онда погнуте главе, са рукама на леђима; усне су му се заносно осмехивале и дисао је разнежено. Својој жени прихођаше и стезаше је на груди и напушташе је пре него што би ушли у ложницу: да лута пољанама... не жудећи више за љубављу телесном, а смејући се поваздан. Примети и да је себар изгубио свој знак, те потражи исти свуда међу себаркама, али га не нађе, и већ је био заборавио на то. Кад проведе цело вече у воденици, купајући се под млиновима и слушајући млинара да му пева пун бескрајне раздраганости, којој као да нема засићења и због које би плакао, попе се на чардаке и оде властелинки у собу. Сада је хтео да проведе ноћ са њом! Жена је премлада, гипка, груди су јој се рађале једва. Седе властелин у угао, а њој нареди да се скине, па ју је гледао. А пребацио ногу преко колена, и пије црвено густо вино. И гле, на прсима између узвишица виде онај знак који га је толико мучио. Расрди се ужасно, чизмом жену удари по глави да јој крв потече. Онога себра спустише у кључалу воду: у котлу у коме волове кувају скуваше га и начинише од њега чорбу, терајући властелинку да једе; она није ни плакала него сва отекла од ужаса. Драпала се, зевала је често и стресала се уздишући. Јадница, чија је мати била из Епира, а отац богат врло из околине Додоне; брат ју је волео више него очи своје; кад су је просили рекао јој: "Извези ми своје очи на рупцу да те се сећам јутром и вечером, међу друговима". Јер згреши, сутрадан на највишој пољани везаше је четвори ждребаца за репове. Бичеви соколара зазвиждаше, коњи се погнуше сваки на своју страну у великој муци да се откину; и када се удаљише најзад, за сваким се вукла крв. Онда један од бедника покупи комађе тела што се на све стране ширило и закопа их близу честе, ни одвећ дубоко, ни одвећ

плитко. Ускоро затим на томе месту изниче бреза и, журећи се необично, попе се, рашири се гранама.

Године 1233. један старац обучен у монашко одело иђаше из манастира што је близу клисуре, па се упуту и прође Сирију, Синај, Мисир, Вавилон, Јерусалим. Поклони се Христовом гробу, поклони се вертепу и оданде главним странама света. Кад све то учини, потпуно задовољан собом, мирно гледајући уназад и унапред, знајући да се ништа више не може догодити чему он није био већ сведок, пође натраг у домовину. Још једном виде велики Бизант, огромну варош пуну бола и смрада, у којој су владали Латини. Још једном виде Тракију. Још једном Македонију. Тада се реши да посети и свога пријатеља Асена II, бугарског краља. Није се нигда раздвајао од једног свог друга исто тако старог као сам што је. Ишли су обојица лагано, од места до места. Јесен је била дубока, улазило се у зиму, али зато што се море налазило близу, сунце је било још топло, загревало старце. Ишли су, ишли, обично на мазгама, силазећи с времена на време да проходају. Тако у ходању једном наиђу на чудну брезу што је место своје сенке бацала по земљи само сенку једног срца. Монах је задрхтао видећи то, и с муком је говорио; тек од сељана који су пролазили сазнаше да је ту гроб њине негдашње властелинке, растргнуте пре више година, испричаше такође због чега. Не зачуди их ни најмање што баш ови старци распитују за овако необјашњиву ствар и удаљише се. Та толики су питали.

Онда монах раздрљи старе груди, пусти сунце да их осветли па, не промишљајући ни часа, леже на свежу земљу, под брезу, тако да му њена сенка паде баш на прси. На грудима је имао само кострет, и саме су му груди под кожом биле други кострет од ребара. Заваљене главе, брада му се дуга сијала као сребро, а осмехивао се са усхићењем скоро подмлађено. Не рече ни речи. Онај други, такође монах, гледајући га како лежи стаде га наговарати да треба да пођу, да не чини то ту на гробу једне младе жене, он старац, и још на гробу жене која је кажњена због онаквих ствари, нека пођу а сунчаних места има још пуно да се старост згреје. Глас је тај дрхтао пун преплашених суза, јер сапутник баш ништа није разумевао: шта се то збивало са његовим другом, ни да ли је то откровење божије или смрт.

– Да ти знаш да има тридесет година како сам је оставио у Хвосну, и да сам отада живот свој проводио без сенке; да ти знаш да је живот прошао величанствено, а и штуро без ње! Никако ми није долазило на памет да је се сећам до овога часа, а сада, гле, да ми се сузе стварају на помисао да је опет видим. Прво је само моја била и после је пројурила цео свет, као што видиш; сто пута је више волим сада него икада. Да само замислити можеш како је тридесет година протекло откако сам пошао из Хвосна за Студеницу! Одонда сам двапут ишао Господњем гробу и клањао се.

Калуђер пратилац је и даље бечио очи не разумевајући. Сузе су му врцале на очи, хтео је тако да плаче, јер му је све изгледало збркано и недовршено као искушенички сан. Али је светитељ смешећи се жмирио на њега, обасјана сунцем седа брада му је отицала журно као поток. И из свих свежих бусена земље ницала је преварена топлотом млада трава, радосно је помаљала сочне зелене шиљке; облаци су се далеки спремали да је мразем сатру. Онда под млаким зрацима и лаким ветром опалише се груди старчеве, све се жилице испунише позном крвљу под костретом. Али виде да му је друг необично збуњен оним што се збива па проговори:

– Кад сам имао седамнаест година, на Ђурђевдан пођосмо у лов; имао сам два сокола и три хрта. Мој брат Стеван ишао је са соколарима напред. Пели су се уз Ибар најпре; и тада, на једном завијутку иза врба допре до мене смех дечји. Сви су им гласови били као певајући; и прикрадох се да видим шта чине тамо. Кад оно три девојчета већ обучена и огрнута видровином помагаху четвртој да изиђе из воде: задоцнела. Студеном водом се заруменила у

телу, и задрхтала као хрт; само јој усне помодреле, а очи јој се прелиле сјајем детињским. Једном је ногом већ закорачила земљу. Гледала ме је право у очи, а то није знала,

– јер сам сав био заклоњен подмлађеним цбуњем. Једна их је старица чекала даље и журила их; позно ујутро било је ово ђурђевско купање. Онда кликох ловачки на сокола, који се вину одмах; тамо заграјаше уплашено, а ја умакох журно ливадам.

–... Велики жупан, свети и љубљени родитељ мој, запреси за мене кћер епирског кнеза; и побегох Атосу долином Аксиоса. А затим, кад сам сазнао за оно чудо у врту ватопедском, седао сам врло често на једну од клупа тако да ми иза главе сунце сија, па сам радо гледао своју изванредну сенку на стази, пред ногама својим. Мислио сам на пролеће и Ђурђевдан и на соколаре. То је била велика милост божја. Молио сам се за спасење свих оних који пролазе, а чудотворци чињаху дела небеса достојна и кипариси Свете Горе мирно су се црнели као урезани у свод небесни. Сви смо ми млади по цело послеподне градили иконе за народ...

У исто тако време, топло позно јесење – а оне године коју поменух да сам упознао игумана манастира Св. Јована, поседника оног бика, због кога сам и испричао ову причу, случајно се нађем на уласку у огромну ризницу Метохије. Била је равна, гола и дивна као мртва сељанка. Погде-где само, између удољица, зеленела се случајна проклијала трава. Црногорске планине малог и великог Рудника онако кршне, беле, уфронћене наспрам мене, у кристалном ваздуху изгледају ужасно близу, изрезане у неком заносљивом и неодољивом наступању. Изјахао сам, било је велико јутро када је сасвим свануло и сунце обасјало свуд; како сам се попео на први брежуљак, ево да сам имао пред собом приказ необично узбудљив. Један облак пролазећи испод сунца, али не заклањајући ми га, бацао је огромну сенку на равницу, округлу, у виду неког бескрајног срца; по кретању облака та се сенка као жива љуљала преко малих долина, њива, пуне земље, обала Дрима, турских гробља. Застао сам за час и стегао узде тако да је коњ држао високо главу, а са његовог угрејаног врата и бедара дизала се изобилна пара. Онда се сјурих низ брег, са смешном жељом да пројурим кроз облакову сенку; немајући ни онако нарочитог циља тог јутра. Ваздух свеж шибао ме је по лицу и грудима и натерао ме је да се смејем чисто телесно. Кад стигох близу мете, и промотрих је, одједном видех да, или што се облак изменио, или што сам ја променио положај одакле посматрах, сенка је добила сасвим друкчији, неправилни облик. Већ сам се био махнуо своје намере, па сврнуо коња да обиђемо хлад и допремо што пре до речице где има водених јагода у изобиљу! То је био само један најсмешнији од симбола: досада ме је свега била опет обузела.